

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 96 1975

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

sin underdånighet och galenskap tvingas giljaren att prisa den tillbeddas här som »Gultrådar / Silki-lehnt / ok Astrilds widior», även om det faktiskt skulle vara »sträfft lijk Märre Tagel», och han måste tala om hennes kinders »Rooss och Lillior», »Fast Kijnbenen see vth / lijksom en skållad So».

Inför sådana i de uppuktades ögon uppenbara brott mot decorum kan testen på »ordstympnings- ar» och »konstfullheter» nog verka en aning överflödiga. Stina Hansson menar också att man när allt kommer omkring måste »ge kärandesidan formellt rätt i dess invändningar mot 'Gilliare Kwaal'» (144). Även om temat i och för sig var användbart för en dikt i genren, var det sällsynt illa anpassat till situationen, med sin bristande anknytning till de höga adressaterna: bortåt 200 rader lågkomik mot 20 rader ägnade en hyllning av brudparet. Någon ond avsikt kan man emellertid inte tillskriva Lucidor; en smädeskrift hade han inte velat presentera. Det hedrar domstolen att man insåg det och till sist frikände honom – visserligen med en »åthvarning at han här effter försikteligare förer sin penna».

Stina Hanssons målmedvetet och konsekvent genomförda undersökning har utan tvivel gett klarare konturer åt Lucidors tillfällesdiktning som tidstypisk poetisk genre. Avigsidan med hennes eljest föredömligt strikta inriktning på begreppet decorum är att andra väsentliga aspekter på ämnet har blivit något styvmoderligt behandlade. Här väntar henne nya uppgifter.

Peter Hallberg

Marie Louise Ramnefalk: *Tre lärodiktare. Studier i Harry Martinsons, Gunnar Ekelöfs och Karl Vennbergs lyrik*. Bo Cavefors Bokförlag (tr.ort Norrtälje) 1974.

Som genre har lärodikten fört ett tynande liv alltsedan 1700-talet. Själva termen lärodikt har använts mer ungefärligt om dikt med didaktiskt syfte från romantiken och framåt, utan några starkare genreindicerande anspråk. Vad Marie Louise Ramnefalk företar i sin avhandling är något så oväntat som ett försök att blåsa nytt liv i genrebegreppet för att göra det tillämpbart inom den moderna lyriken. Hennes studier i modern lärodiktning har på ett naturligt sätt kommit att inriktas på tre lyriker: Harry Martinson, Gunnar Ekelöf och Karl Vennberg.

Företaget visar sig vara utomordentligt svårt. Någon mer omfattande forskning om lärodikten som genre har inte bedrivits; det är till en ytterst exklusiv skara litteraturforskare som Marie Louise Ramnefalk ansluter sig. Det stöd hon fått

av tidigare forskning är alltså obetydligt, men för det historiska greppet om lärodiktens genre har hon ändå kunnat få mer hjälp om hon utnyttjat förefintlig forskning bättre, t. ex. dansken L. L. Albertsens avhandling *Das Lebrgedicht* (1967), som ger en allmän historik över genren för sitt huvudämne som är den antikiserande sakepiken i tysk 1700-talslitteratur. Nu har Marie Louise Ramnefalks lärodiktsbegrepp blivit onödigt svagt förankrat historiskt sett.

Avhandlingen inleds med en introducerande översikt över diverse lexikaliska försök att bestämma begreppet lärodikt – ett förvirrande och sakligt sett föga givande företag, som författarinnan också varit medveten om. Därefter följer en genomgång av lärodiktens ställning i klassisk och klassificerande poetik, som framför allt stöder sig på en kort men innehållsrik uppsats av Bernhard Fabian i volymen *Die nicht mehr schönen Künste* (1968). När sedan en definition på »modern lärodikt» – med utgångspunkt från i huvudsak kriterier som adressering till läsaren och generellt giltiga påståenden – lanseras, kommer den historiska bakgrunden att kännas otillräcklig. Man frågar sig om definitionen enbart gäller moderna lärodikter eller har en större räckvidd och vidare vad som hänt med lärodikten sedan 1700-talet. I själva verket torde det förhålla sig så att Marie Louise Ramnefalks lärodiktsbegrepp kommer att täcka även all äldre lärodiktning och gäller en litterär företeelse vanlig inte bara i den västerländska litteraturen utan även i de flesta andra kulturars litteratur: dikten som redskap att förmedla kunskaper, levnadserfarenheter och livsinsikter. Det hade här varit en stor fördel om det i avhandlingen bättre klargjorts att man beträffande förhållandena inom den äldre litteraturen kan skilja mellan vad som normalt inom den klassiska och klassicerande poetiken och inom den tunnsädda forskningen i ämnet kallas för lärodikt, nämligen »sakeposet», skrivet på hexameter och med ett relativt sett väl avgränsat ämnesinnehåll, och dikter inom praktiskt taget alla övriga genrer med ett mer eller mindre uttalat didaktiskt syfte i inriktningen på att förmedla kollektiva eller vanligare privata insikter om livets villkor och sakernas tillstånd. Den egentliga lärodiktsgenren, det är det breda flödet av sakepik i antik och klassicerande litteratur: Hesiodos' *Theogonia* och *Verk och dagar*, Empedokles' kosmogoniska fragment, Lucretius' *De rerum natura*, Vergilius' *Georgica*, Horatius' *Ars poetica*, Ovidius' versifierade handbok i kärlekskonsten etc. Det är denna genre som av Aristoteles utstöter ur den konstnärliga diktens räjong, eftersom den inte var mimetisk till sin karaktär, en åtgärd som kunde föranleda en diskussion inom renässansens litteraturkritik om huruvida Vergilius var diktare när han skrev *Eneiden* men inte diktare när han skrev

Georgican. Det är denna genre som blir allt sparsammare företrädd efter 1700-talet för att i modern tid endast undantagsvis återupplivas.

Den andra inriktningen, som antyddes ovan, är av lättförklarliga skäl svårare att avgränsa, eftersom den är mer obunden till genre och form och kan uppträda i självständiga subgenrer, t. ex. fabeln. En av sina rötter har den i den s. k. gnomiska poesin – en term som tyvärr saknas i Marie Louise Ramnefalks introduktion –, dvs. tänkespråk och levnadsregler i poetisk form. I antiken florerade denna art av poesi i exempelvis Solons och Theognis' levnadsregler och i den romerska samling som går under namnet »Catonis dicta». Den kunde utvecklas inom högre former av diktning, så t. ex. inom den egentliga lärodiktsgenren (Hesiodos' *Verk och dagar*), inom köryriken, som ju ibland byggs upp kring sentensartat formulerade livsinsikter, och framför allt i Horatius' berömda oden om jämnmodet och den gyllene måttan. Det är snarast till denna konstdiktning med ett visst mått av didaktiskt syfte, representerad av det horatianska odet, som avhandlingens lärodiktsbegrepp och de dikter som behandlas i undersökningen ansluter sig, och det är en typ av diktning som förekommer mer eller mindre genomgående i litteraturhistorien. Den inspireras också under tidernas lopp av gnomisk diktning från andra håll, framför allt *Ordspråksboken* men också av *Havamal* och folkliga ordstäv och tänkespråk. För alla de tre i avhandlingen berörda dikterna har gnomisk poesi från kinesiskt kulturområde haft betydelse: Lao-Tses *Tao-te-king*.

Denna inriktning överlever naturligtvis också 1700-talet, då f. ö. lärodiktsgenren börjar bli mer extensiv och därmed svåravgränsad. Praktiskt taget alla våra diktare under romantik och 1800-tal skriver dikter av den typ Marie Louise Ramnefalk kallar lärodikt. Romantikerna är ju i högsta grad inriktade på att förmedla sina metafysiska insikter i enlighet med de anspråk som den romantiska estetikens diktarroll tillerkände dem. Diktarens karaktär av profan förkunnare och själasörjare skulle leva långt in på 1900-talet med vissa former av didaktisk poesi till följd. Det är synd att Marie Louise Ramnefalk inte närmare sökt klagöra dessa historiska aspekter. Som hennes framställning nu är upplagd, kommer hennes lärodiktsbegrepp felaktigt att benämnas modernt och därigenom i själva verket hamna i något slags historiskt vakuum.

Komplikationerna med lärodiktsbegreppet ligger emellertid också på definitionsplanet. När man kritiserar avhandlingen på denna punkt, bör man dock ha i åtanke att ingen såvitt jag kunnat finna sökt göra ett försök till en formell eller snarare strukturell definition. Mot den bakgrunden vinner Marie Louise Ramnefalks insats aktning,

men det måste också konstateras att det är en insats som inte helt räcker till. Hon vinner ett stycke terräng när det gäller beskrivningen av lärodikten, men åtskillig mark återstår att mäta upp och inhägna. Det gäller framför allt en så viktig sak som att avgränsa vad som egentligen kan och bör räknas som didaktik.

Marie Louise Ramnefalk har velat undvika en alltför vag och vidsträckt definition av lärodiktning. I viss mening kan man ju utläsa en didaktisk funktion ur all dikt. Hon vill fatta didaktik som undervisning i trängre bemärkelse och låter definitionen utgå från en central förutsättning: »det kännetecknande för lärodikten är dess attityd gentemot läsaren» (s. 19). Nu förhåller det sig i många fall så att det inte är så lätt att i själva dikttexten peka på den didaktiska attityden, det didaktiska syftet. Marie Louise Ramnefalk tvingas konstatera detta beträffande sitt första kriterium: adresseringen till läsaren, exempelvis i form av en imperativ som uppmanar till en viss handling, ett visst förhållningssätt. Att en dikt innehåller en läsradressering av sådant slag behöver inte nödvändigtvis innebära något didaktiskt syfte, och omvänt behöver inte det didaktiska syftet manifesteras i någon uttrycklig läsradressering. Inte heller det som jag uppfattar som det andra huvudkriteriet på lärodiktning, nämligen att lärodikter är påståenden som utsäger något generellt giltigt, är tillräckligt avgränsande. Visserligen är det rimligt att tänka sig att en lärodikt måste baseras på en utsaga med anspråk på generell giltighet – problemet är bara att påståenden inte kan vara lika med påståendesatser, att med andra ord det generellt giltiga påståendet kan vara helt implicit, t. ex. extraherat som en icke formulerad sentens ur en fabelartad berättelse. Men ett generellt giltigt påstående – explicit eller implicit – kan däremot inte vara avgörande för om en dikt är lärodikt eller ej. Också när det gäller detta kriterium måste man vid varje förekomst ta ställning till om det verkligen är fråga om didaktik eller inte. Vad ytterligare ett kriterium beträffar, nämligen att lärodikter är »objektiva» (alltså *objektiv* inom citationstecken), så är det alldeles för lite avgränsande och indexerande för att kunna gälla som kriterium. »Objektiv» är ju ett mycket besvärligt ord att handskas med vare sig med eller utan citationstecken, och vad Marie Louise Ramnefalk kan konstatera i sin undersökning är dessutom att många dikter hon diskuterar i sitt eventuella didaktiska syfte står på en synnerligen subjektiv grund.

Sannolikt är det i en lättbegriplig känsla av att detta kriteriesystem inte fungerar i tillräcklig utsträckning som avhandlingsförfattarinnan griper tillbaka på ett slags intuitivt kriterium för den terräng som återstår att utstaka. Man lär sig att känna igen lärodiktsgenren genom att umgås med

den, heter det. »Man kan så småningom tämligen intuitivt och med ett allt säkrare gehör avlyssna det undervisande tonfallet utan att behöva lägga något definitionsschema vid sidan av dikten och jämföra punkt för punkt om varje kriterium stämmer.» (S. 20.) Med all förståelse för ett sådant synsätt – svårigheterna är verkligen betydande – måste man nog ändå framhålla att det finns stora risker med ett intuitivt kriterium. Inkapslad i det intuitiva gehöret kan det finnas en latent eller kamouflerad cirkeldefinition som betraktar det som i subjektiv mening »låter» didaktiskt som didaktik också i diktarens intentioner. Något säkert remedium i svårigheterna är det inte lätt att ta fram, men enligt min mening borde nog författarinnan mer ingående ha diskuterat den centrala och kanske viktigaste faktorn när det gäller lärodiktning: innehållet. Inom parentes sägs det nu lite avfärdande att lärodiktens ämne inte hör till dess särskilda kännetecken: »undervisa kan man ju om vad som helst» (s. 19). Principiellt sett är kanske påståendet försvarbart, men praktiskt sett hade det nog varit nödvändigt med en grundlig diskussion om vilka *innehållsliga kriterier* man måste räkna med för att överhuvudtaget vilja acceptera en text som en didaktisk utsaga. Med någon definitiv precision kan säkerligen inte heller en sådan diskussion föras, men det borde vara möjligt att närmare bestämma innehållets art, dess plats och funktion i en litterär kommunikationsprocess, i en konkret historisk och social situation och i ett intellektuellt, religiöst eller ideologiskt åskådningsklimat. Också i själva undersökningen saknar man för det mesta dessa aspekter. Innehållet försummas inte helt, men det blir i allmänhet märkligt lufttomt kring de dikter som behandlas. Ett didaktiskt maskineri är i gång, men vilket budskap som verkligen kommuniceras blir oftast bara antytt eller underförstått. Det är synd, för det är just i det avseendet lärodikten har sitt intresse och sitt berättigande som konstart.

Följden av det otillräckliga kriteriesystemet blir en alltför extensiv räckvidd. Det blir en väldig mängd dikter som nu kategoriseras som lärodikt, och det är fråga om ett mycket heterogent material. Förutom dikter som mer otvunget kan räknas som lärodikter, t. ex. Martinsons *Li Kan talar under trädet* och Vennbergs *Klassisk prolog* och *Lärodikt om senromersk poet*, insorteras nu praktiskt taget alla dikter som förkunnar ett budskap eller lanserar åsikter och uppfattningar. Till och med Ekelöfs Rimbaud-inspirerade siardikter och besvärjande profetier kallas paradoxalt nog för didaktiska. Vi befinner oss ofta långt borta från den ursprungliga intentionen att fatta didaktik som undervisning i trängre bemärkelse. Genom rimliga innehållskriterier hade det säkert varit möjligt att avskära en hel del av detta material från undersök-

ningen för att i stället i ökad utsträckning inrikta uppmärksamheten på innehållet i de dikter som mer odiskutabelt kan betecknas som didaktiska.

Förvånande är också att Marie Louise Ramnefalk trots de definitionssvårigheter hon är medveten om och trots heterogeniteten i materialet tycks hålla fast vid tanken att de dikter hon beskriver konstituerar en *genre*. På intet sätt lyckas hon klargöra att det finns några bestämda konventionsmönster som förenar dessa dikter. Tvärtom kan en didaktisk attityd ta sig de mest skilda uttryck. Pedagogiken känner många vägar. Diktaren har med all säkerhet inte haft någon som helst känsla av att arbeta inom en bestämd genre annat än i ett begränsat antal mer typiska fall. Att författarinnan här rör sig med en missvisande genreföreställning framgår enligt min mening tydligt i Ekelöf-avsnittet, där några dikter med konkret samhällsanknytning behandlas. Det gäller några opublicerade, tillfälliga diktutkast av skilda slag, som påträffats i det efterlämnade materialet. Trots att hon konstaterar att det är fråga om »nedkastade anteckningar i protest mot någon för diktaren förhållig företeelse, vilka han inte brytt sig om att utarbeta», tycks hon utgå ifrån att Ekelöf arbetat med utgångspunkt från en genreföreställning: »Lärodikten tycks vara ett uttrycksmedel som Ekelöf då spontant tillgripit för att deklarerat någon åsikt, och genrens direktet har kommit väl till pass.» (S. 185f.) Såvitt jag kan se, finns det inga som helst skäl att tro att en särskild lärodiktsgenre förespeglat Ekelöf i dessa dikter, vilkas enhetlighet i högsta grad kan ifrågasättas. Överhuvudtaget finns det anledning att reagera mot Marie Louise Ramnefalks bruk av termer som »didaktik», »undervisande» etc. i övergripande bemärkelse med tanke på att definitionen av »didaktik» är otillräcklig och det i grund och botten synes vara differentierade företeelser hon analyserar.

Ännu en punkt när det gäller lärodiktsdefinitionen skall beröras. Det gäller frågan: vad är en lärodiktare? Det ges inget svar på detta, men åtminstone på ett ställe (avh. s. 130) gör Marie Louise Ramnefalk en distinktion mellan att vara lärodiktare och att skriva lärodikter, dock utan att tydligt klargöra skillnaden. Att vara lärodiktare bör väl uppfattas som något vidare än att skriva lärodikter. Med tanke på att »lärodiktare» ingår i avhandlingens titel hade det kanske varit på plats med ett inledande resonemang om en sådan didaktisk funktion i vidare bemärkelse. Kanske hade undersökningen – som ett alternativ till den i det föregående föreslagna koncentrationen av ämnet – vunnit på att utgå ifrån en sådan vidsträcktare tolkning av litterär didaktik i stället för att som nu hängas upp på ett svärpreciserat lärodiktbegrepp.

Efter en kortare presentation av tidsbakgrunden

till de tre diktarnas framträdande följer ett avsnitt som ger en selektiv översikt över lärodikt i modern svensk lyrik, där diktare som Bo Bergman, Bertil Malmberg, Rabbe Enckell m. fl. belyses ur avhandlingens huvudaspekt. Det hade varit önskvärt att också andra modernister som t. ex. Artur Lundkvist och Werner Aspenström hade uppmärksammats här som parallellbelysning till Martinsons, Ekelöfs och Vennbergs lärodiktning, i synnerhet som kapitlet utmynnar i en kort diskussion om förhållandet mellan didaktik och modernism. Det är en ytterst central fråga för avhandlingens problematik, och det är mycket förtjänstfullt att den tas upp – låt vara att frågeställningarna i stort bara presenteras, inte besvaras. En viktig distinktion tycker jag har försummats här: mellan en modernistisk, intuitiv didaktisk hållning och en – i brist på precisare termer – mer klassisk eller realistisk, diskursiv didaktisk hållning. Modernisten predikar ogärna, han gestaltar nya upplevelseformer i sitt nya språk och förmedlar en upplevelse som ligger immanent i formen, i språket. Men Martinsons, Ekelöfs och Vennbergs utveckling går under 1940-talet – liksom tidigare Enckells – från ett mer modernistiskt till ett mer klassiskt stadium, från en mer intuitiv till en mer diskursiv framställningsform. De börjar oftare tala om sina insikter än gestalta dem i ett immanent språk. Därför är det rimligare att för deras del tala om en gradvis förtunnad modernism, ibland mer markerat återuppväckt men som regel alltmer reducerad. Däremot är det knappast lyckligt att räkna den nya klarheten och den mer logiska struktureringen – man skulle kunna beteckna detta som *diskursiv framställning* – som kriterium på modernistisk stil. Modernism blir ett ohanterligt begrepp om vi använder det som en stor säck där vi stoppar ned det ena efter det andra, t. ex. så skiljaktiga stilar som den i Lindegrens *mannen utan väg* och den i Martinsons *Li Kan talar under trädet*.

Distinktionen mellan en mer intuitiv modernistisk didaktik och en mer diskursiv didaktik hade med fördel kunnat accentueras tydligare i behandlingen av Harry Martinsons utveckling. I avhandlingens konstateras nu att Martinson under 1920- och 1930-talen framträder som lärodiktare huvudsakligen i separat publicerade dikter och naturligtvis i prosaböckerna, däremot endast i mycket begränsad utsträckning i de stora samlingarna *Nomad* (1931) och *Natur* (1934). Först med *Passad* (1945) blir Martinsons i bokform publicerade poesi mer uttryckligt didaktisk och inriktad på att förmedla mänsklig visdom. Men självfallet saknar inte Martinsons 30-talslyrik sina didaktiskt-programmatiska intentioner, ett slags i det nya språket immanenta exemplifieringar av vad de i prosaform framlagda frälsningsläror och de ofta mycket didaktiska naturkäserierna förkunnar. På så sätt hade

Martinsons utveckling mot en lärodiktning i mer konventionell bemärkelse kunnat tecknas skarpare.

Av de tre diktarna är ju Martinson den mest typiske lärodiktaren i traditionell mening. I sin lyrik fr. o. m. *Passad* axlar han med förkärlek en gammal kinesisk vishetslärares kapp. Huvudnumret i denna didaktiska produktion är sviten *Li Kan talar under trädet i Passad*, som Marie Louise Ramnefalk ägnar vederbörlig uppmärksamhet, särskilt när det gäller frågan om i vilken utsträckning och intensitet taoismen och dess urkund, Lao-Tses *Tao-te-king*, haft betydelse för idéer och form i sviten. Tyngdpunkten i Martinson-kapitlet ligger självfallet här, men också de senare samlingarna med deras många gnomiska kortdiktter, deras allmänna levnadsråd och bruksanvisningar i en svår tid, blir föremål för analyser ur skilda aspekter.

Ett särskilt intresse tilldrar sig Martinsons försök att börja återuppodla en av den klassiska lärodiktens marker: den naturvetenskapliga lärodikten. Som Marie Louise Ramnefalk visar, sker det egentligen först i den sena samlingen *Dikter om ljuset och mörker* (1971) med dikter som *Det inre ljuset*, *Elektronerna* m. fl. Trots en i flera avseenden förtjänstfull tolkning av *Det inre ljuset* – något klagorande av diktens vetenskapliga innehåll får vi dock inte – kan här ett par omständigheter beklagas: För det första har framställningen om Martinsons naturvetenskapliga lärodiktning spaltats upp på två avsnitt, ett teoretiskt och ett verkanalytiskt; här hade nog en sammanhängande framställning behövts för att bättre fånga hela komplexet. För det andra får denna viktiga del i undersökningen oproportionerligt litet utrymme i förhållande till sitt intresse. Martinsons insats på detta område är ju rämligen unik. Dessutom skulle framställningen ha kunnat utvidgas utöver den sena samlingen. Att använda vetenskapliga kunskaper av olika slag, astronomiska, biologiska, paleontologiska, allmänt kulturhistoriska, är ju något Martinson gör alltifrån sin allra tidigaste diktning. Här hade det funnits ett rikt material att behandla som ett konkret komplement till det inledande, mer teoretiska avsnittet om den världsroll Martinson vill låta pedagogiken spela. Det förefaller här som om Marie Louise Ramnefalks lärodiktsbegrepp fungerat exkluderande så tillvida som att det avskärmat ett betydelsefullt komplex som helhet från behandlingen. Detta har lett till att Martinson-avsnittet trots många förtjänstfulla sidor verkar lite ofullbordat och i viss mån sviker de förväntningar man kan ha på ett ämne som Martinson som lärodiktare.

Om Martinson aldeles otvunget kan intaga rollen av vishetslärare, kan Ekelöf betecknas som en diktare, för vilken en didaktisk attityd känns på

samma gång nödvändig och problematisk. Med rätta talar Marie Louise Ramnefalk om ambivalens inför didaktiken, även om hon på något ställe alltför starkt accentuerar en motsättning mellan prodidaktiskt och antididaktiskt (så t. ex. på s. 124). Ekelöf är snarast resignerad inför möjligheten att han som diktare kan ha något att lära ut. Utifrån en extremt individualisk grundval föresvävar honom möjligheten att hans inre erfarenheter, hans dyrt vunna livsinsikter, kan ha något att säga andra, även om han inte gör anspråk på att de har någon generell giltighet. Någon katederposition intar ju Ekelöf minst av allt. I sin förkunselse inbiter han snarare till ett intimt enskilt samtal, ofta så försynt och tillbakadraget att läsaren knappast behöver känna sig tilltalad och inbegripen i det »du» som dikterna så ofta innehåller, utan i stället lätt uppfattar det så att diktaren talar till sig själv. Läsaren blir ofta frivilligt, på sina egna villkor, involverad i diktarens livsåskådningsförkunselse. Men avhandlingen visar också att Ekelöf ibland kunde falla tillbaka på utpräglat predikande manér för den existentiella, anti-dualistiska åskådning som växer fram alltifrån *Färjesång*. Det är fråga om en didaktik beträffande konsten att ta avstånd från etablerade åskådningar och färdigjorda system.

För komplikationerna i Ekelöfs lärodiktning har Marie Louise Ramnefalk haft ett gott sinne, och Ekelöf-avsnittet har nog blivit det mest läsvärda i avhandlingen. Trots detta är en del frågetecken i kanten befogade. Ett sådant frågetecken gäller avsnittet om den för Ekelöfs senare estetik viktiga termen »poesi i sak», som författarinnan kanske inte har något riktigt gott grepp om. Det är nog missvisande att anföra Ekelöfs intresse för den kinesiska legenden om Wu-Tao-Zu, konstnären som försvann i sitt eget målade landskap, i essän *Verklighetsflykt i Promenader* som ett exempel på »poesi i sak». Bättre hade varit att hänvisa till Almqvists uppsats *Om poesi i sak till åtskillnad ifrån poesi i blott ord* som källan till Ekelöfs uttryck. Det är fråga om avromantiserande intentioner, en riktning mot realism i dikten. Förutom de beläggställen som anförs i avhandlingen hade också ett uttalande ur ett sent brev till Erik Lindegren kunnat anföras, där Ekelöf talar om »poesi i sak, realism», helt i linje med den centrala punkten i Almqvists program.

Ekelöf-kapitlet är också det längsta avsnittet i avhandlingen, något som uppenbarligen hänger samman med att författarinnan gör flitigt bruk av det efterlämnade Ekelöf-materialet på Uppsala Universitetsbibliotek. Hon har handskats med detta material med föredömlig noggrannhet, och så långt jag hunnit kontrollera, har de fall då den mänskliga faktorn varit framme inte lett till några svårare missvisningar. Däremot kan man kanske rikta invändningar mot det flitiga bruk och det

utrymmeskrävande citerande som görs av opublicerat material, något som självfaller alltid har intresse men som ibland gått ut över ämnets huvudaspekt, som hade behövt penetreras med större tyngd och precision. Det gäller t. ex. det opropor-tionerligt långa avsnittet om dikterna med samhälllelig anknytning, som berörs i det föregående, och det gäller en del litterärt material från gymnasietiden, som visserligen är utomordentligt intressant i sig men dock ger föga åt bilden av Ekelöf som lärodiktare.

Om Ekelöf-kapitlet blivit fylligt och innehållsrikt, gör Vennberg-kapitlet ett mer ofullbordat intryck. Avsnittet tycks ha forcerats fram i slutfasen av avhandlingsarbetet, vilket dessvärre lett till att betydelsefulla aspekter helt eller delvis fallit bort och att det historiska perspektivet på Vennbergs utveckling blivit konturlöst. Man kan här först och främst beklaga att så många uppenbara lärodikter i samlingarna fr. o. m. *Fiskefärd* (1949) och framåt fallit ur ramen eller bara delvis skymtar. Visserligen behandlas *Klassisk prolog i Halmfackla* (1944) på vederbörligt utrymme, liksom *Lärodikt om senromersk poet i Fiskefärd*; vad som lärs ut i denna dikt förblir dock oklart. Men många betydelsefulla dikter, i synnerhet ur *Fiskefärd* och *Vid det röda trädet* (1955), behandlas nu inte alls; det gäller exempelvis *Sälunda lär oss i Fiskefärd*, dikten om den försokratiske filosofen Anaximandros' läror, som ju direkt anknyter till den klassiska lärodikten och dess ursprungliga former och som därför varit värd större uppmärksamhet än det korta omnämnande i samband med Vennbergs bruk av fiktionsgestalter i lärodikterna som nu beskärts dikten i fråga.

I stället för att behandla Vennbergs egentliga lärodiktning mer ingående granskar nu Marie Louise Ramnefalk det som i mer problematisk mening kan framstå som lärodiktning hos Vennberg, nämligen dikterna i *Halmfackla* och *Tideräkning* (1945), m. a. o. den egentliga fyrtiotalstryken med den karakteristiska Vennberg-diktionen. Företaget är inte utan intresse, men författarinnan gör här enligt min mening ett grundläggande fel då hon utgår från att det verkligen är fråga om något som kan kallas för lärodikter, detta med stöd i sin problematiska lärodiktsdefinition. Att tillämpa en problematisk definition på ett problematiskt material är föga rekommendabelt. Bättre hade säkert varit att börja från ett nolläge och därifrån resonera sig fram till om det överhuvudtaget är rimligt att kalla dessa Vennberg-dikter för didaktisk poesi. I de flesta fall i dessa dikter synes Vennberg använda en lång rad retoriska grepp för att skapa en sorts skendidaktik, som snarast belyser och analyserar en intellektuell-emotionell position men endast indirekt lär ut ett bestämt idéinnehåll. När Marie Louise Ramnefalk nu söker kartlägga ett

»fyrtiotalistiskt grundmönster» i denna presumtiva lärodiktning från början och mitten av 1940-talet, urskiljer hon mycket riktigt den dialektiska ironin som ett betydelsefullt element. Däremot behandlar hon märkligt nog inte den kanske viktigaste komponenten: det modernistiskt associativa bildspråket. Därigenom försummar hon att diskutera en synnerligen angelägen problemställning inom hennes ämne: kan en lärodiktare betjäna sig av mångtydiga och fritt associativa bilder utan att den didaktiska kommunikationen på ett allvarligt sätt störs och rentav helt spolieras? Genom att mer energiskt ta itu med sådana centrala frågeställningar kunde komplikationerna inom en mer eller mindre modernistisk didaktik ha belysts bättre.

Inte heller i komparativt avseende lyckas avhandlingen berika bilden av Vennbergs diktning i någon högre grad. Jämförelserna med T. S. Eliot ger ytterst litet utöver vad Karl Erik Lagerlöf visat på i sin Vennberg-avhandling. Bättre utbyte hade det sannolikt gett om uppmärksamheten riktats på Vennbergs senare diktning (fr. o. m. *Fiskefärd*) och dess mer klassiskt-eklekticistiska budskap. Exempelvis Horatius-bakgrunden hade varit värd att studera. Marie Louise Ramnefalk har inte utnyttjat Vennbergs sena uppsats *Levnadsstämningen Horatius* som står att läsa i uppsatsvolymen *Den levande antiken* (1973). Därur hade en del av bakgrunden till den klassiska tonen och hållningen i t. ex. *Vid det röda trädet* kunnat hämtas. Att Vennberg där citerar vad Vilhelm Ekelund hade att säga om Horatius och den didaktiska poesin förefaller utomordentligt signifikativt för den klassicerande orienteringen inom fyrtiotalsyriken, likaså att Vennberg framhåller Ivar Harries Horatius-bok från 1936 som betydelsefull för sitt tidigt grundade intresse för den romerske diktaren. I denna bok kunde Vennberg bl. a. läsa Harries tolkning av ett av de berömda Horatius-odena: »Jämnmod skall vara lösen i nödens tid. / Bevara modet då! Och när lyckan ler, / värj dig mot tanklöst överdriven / yra. / — — /». Nog hör man dessa didaktiska anslag återljuda i första strofen av Vennbergs *När de blåa ropen i Vid det röda trädet*: »Bevara din förvåning, när de blåa ropen / svallar i land. Kusten ligger låg i sitt svårmod. / Tänd inget hopp i någon seger, / ingen fruktan i ditt nederlag. / Bevara din förvåning.»

Någon riktigt bra avhandling har med andra ord *Tre lärodiktare* inte blivit. Därmed är det inte sagt att det inte skulle finnas positiva saker att säga om själva avhandlingsarbetet, som utförts med stort allvar och förebildlig ambition. Trots allt gör Marie Louise Ramnefalk en sorts pionjärsats på ett föga uppodlat forskningsområde, med en ämnesuppgift av hög svårighetsgrad. Bågen har spänst hårt, men svårigheterna har i viss mån blivit övermäktiga. Till det positiva i avhandlingen kan man

notera ett flertal enskilda analyser som utmärks av både ett visst skarpsinne och estetisk sensibilitet och har ett fint gehör för de särskilda villkor som gäller för en poetiskt inriktad diktning av det slag avhandlingen behandlar. Språket är energiskt och stundom mycket okonventionellt men lider ibland av brist på precision och framför allt tyngd och syntesförmåga. Den — trots vissa komparativa ansatser — ensidigt deskriptiva metoden har inte medgivit några intressantare metodiska grepp och gör resultaten alltför starkt beroende av de problematiska analysinstrumenten. Men akribin är på det hela taget förstklassig, och det är bara skada att så många korrekturfel misspnyder texten. Det är i och för sig ett imponerande arbete Marie Louise Ramnefalk lagt ner på sin avhandlingsuppgift, och även om stark kritik måste riktas mot fundamentala skikt i hennes bygge, gör hon intryck av att vara en orädd och uppslagsrik forskare.

Ingemar Algulin

Arne Melberg: *På väg från realismen. En studie i Lars Ahlins författarskap, dess sociala och litterära förutsättningar*. Gidlunds. Akad. avh. Sthlm 1973.

Arne Melberg skriver i förordet till sin avhandling om sin metod att den är »ett försök till tillämpning av en dialektisk materialism på litterärt material». Hans avhandling har också av marxistiska bedömare hälsats som en djävur pionjärgärning, »ett betydelsefullt traditionsbrott i Sverige», etc. Att pröva nya vägar i avhandlingsskrivandet kan inte vara annat än förtjänstfullt. Men avgörande är vart vägarna leder.

Det mest påtagliga i Melbergs metod anger han själv redan på första sidan, när han säger att avhandlingens gång är »från det abstrakta till det konkreta». Det är med andra ord ett gammalt idealistiskt grepp, grundläggande t. ex. hos Hegel och flitigt utnyttjat i 1800-talets estetik, men oftast övergivet så snart litteraturforskningen betraktat sig som en empirisk vetenskap. Hos Melberg bestämmer det uppläggnings i stort som i smått. När Ahlins författarskap — främst romanerna — tas upp i senare hälften av boken inleds varje avsnitt med det teorimaterial som sedan skall »belysas» av textanalysen. Den bakvända framställningsformen har dels bidragit till att göra analyserna extremt svårlästa, dels gjort dem svårkontrollerbara — läsaren leds inte från det konkreta iakttagbara till slutsatserna. Också kompositionen i stort följer samma mönster: bokens första hälft utvecklar en »teori för realismen» som sedan får sin »tillämpning» i analysen av Ahlins texter. Det kan inte hjälpas — Ahlins författarskap får härigenom nöja sig med ett sekundärt intresse, teori- bildningen intar första rummet.